

- AMF - Acta musei Porolissensis. Cluj-Napoca
- HC - Historica Carpatica. Košice
- PA - Památky archeologické. Praha
- SA - Slovenská archeológia. Bratislava.
- SMSC - Satu Mare studii și comunicări. Satu Mare
- SN - Slovenská numizmatika. Bratislava
- ZA - Zeitschrift für Archäologie. Berlin

ДЕМЕАС О.В.

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАКІЙСЬКИХ ГОРОДИЩ ВЕРХНЬОГО ПОТИССЯ

Серед багаточисленних фракійських старожитностей Верхнього Потисся особливий інтерес викликають городища, які є суттєвим елементом відображення складної і багатогранної картини соціально-економічного розвитку суспільства. Їх дослідження дозволяє з'ясувати та відтворити картину етнополітичної та соціальної історії регіону. Безумовно, при цьому необхідно врахувати особливості конкретної історичної ситуації.

Класифікація пам'яток подібного типу ускладнена цілим рядом обставин. По-перше, не визначеним є сам термін "городище". Чи рахувати такими поселення, чи місця сховища, які використовують лише природні перекони. Чи лише ті, де незначна штучна фортифікація (до речі найчастіше візуально не просліджуєма) перекриває легкодоступні ділянки? По-друге, повне культурно-хронологічне визначення городища потребує проведення широкомасштабних польових робіт. В першу чергу, повинні досліджуватися фортифікаційні споруди. Шурфовки, враховуючи, що городища регіону, як правило, багатоярусні, дають далеко не повну картину, а інколи абсолютно викривляють її. Прикладом можуть бути розкопки Малокопанського горо-

дида. На підставі збору підйомного матеріалу та зондування воно було в 50-х роках продатоване X-XI ст.ст.н.е. /1/. Однак стаціонарні роботи показали, що середньовічне поселення було неукріпленим, та займало лише незначну частину городища. Тим більше не можливо, як нам здається, обмежуватись візуальним оглядом пам'ятки і на основі характерних особливостей планування проводити культурно-хронологічне визначення /2/. Дуже велика вірогідність помилки. Далеко не завжди відсутність культурного шару вказує на приналежність городища до епохи раннього заліза, так як городища-сховища характерні і для інших періодів /3/. Наприклад, лише поодинокі фрагменти гальштатської та середньовічної кераміки були знайдені на горі Бодулів (м.Іршава). Два паралельних зовнішніх вала тут зміщені від верхньої ділянки до основи (що на думку П.А.Рашпопорта вказує на не давньоруське походження городища) /4/. Розріз валів проведений археологічною експедицією Ужгородського державного університету, показав, що вони споруджені в X-XII ст.ст. та синхронізуються з спорудою замкового типу, яка розташована в північно-східній частині гори. Дослідник С.Венцал відмічає, що городища не споруда, які відносяться до стратегії оборони, і без детального дослідження велика вірогідність перелутати їх з військовими таборами (тимчасові тактичні опорні пункти) /5/. Виходячи з вищесказанного ми відзначаємо, що подібна типологізація городищ, яка базується на сумнівних даних, приводить до невірних висновків.

Третью обставиню, яка ускладнює дослідження городищ є та, що частина з них практично повністю знищена. Тут слід згадати кельтський опідум Галлів-Ловачка поблизу м.Мукачево та поселення доби раннього заліза біля с.Оріховиця Ужгородського району.

Сучасний стан вивчення фракієвських городищ дозволяє розділити їх на три хронологічні групи: I - епохи гальштату (культура Гава, XI-VII ст. до н.е.); II - латенського періоду (II ст. - середина I ст. до н.е.); III - дакієвської культури (середина I ст. до

н.е. - початок II ст. н.е.).

Найбільш численною є гальштатська група городищ. Початок дослідження цих пам'яток припадає на кінець XIX ст. Першим дослідником їх був Т.Легоцький /6/, який дав опис їх топографії. В 30-40-х роках XX ст. вивчення пам'яток доби раннього заліза проводили місцеві археологи І.Якович /7/, брати Б. та І.Затлукана /8/ і чеський археолог академік Я.Бем. В радянський період проводили розкопки у Арданові, Шалестові та на території Ужгородського замку К.В.Бернякович /9/, а пізніше в 60-х роках Г.І.Смирнова /10/, яка співставила закарпатські пам'ятки доби раннього заліза культури Гава, з пам'ятками голіградівської групи Прикарпаття. Дослідники дійшли висновку, що пам'ятки відносяться до однієї етнокультурної спільності і представляють культуру давніх Фракіяців /11/. Масштабні рятівні розкопки на Беластівському городищі провів В.А.Балагурі, який датовав пам'ятку X-VIII ст.ст. до н.е. /12/. Значний матеріал знайдено І.І.Поповичем на городищі в м.Іршаві на горі Стремтура /13/. В матеріалах, які зібрав Т.Легоцький на городищі, розташованому на Махій Горі поблизу м.Мукачева є нестратифікована гальштатська кераміка. Автором даної статті проведена розвідка на Білківському городищі, де був зафіксований гальштатський шар, який складався із переламаних плахів та фрагментів червонолощеної кераміки. Також виявлено декілька гальштатських об'єктів на ділянках дачного будівництва у с.Оріховиця Ужгородського району, та на горі Бодулів (м.Іршава). Сліди потужних валів відомі і на території Невцького замку, де під час збору підйомного матеріалу у рові знайдені фрагменти ранньозалізної доби. До цього часу відносяться керамічні знахідки з урочища Канковар (змок) в м.Виноградово, а також на городищах м.Земліні (ЧОЗР) і Сігетуї-Мерматеї (Румунія).

Таким чином, на теперішній час, в Верхньому Потиссі відомо 12 пунктів, і лише на трьох з них визначені фортифікаційні споруди

(Шалестово, Арданово, Стрентура).

Усі городища мають чітко виражену, та мабуть єдину оборонну функцію. Будівництво цих споруд було викликано киммерійською загрозою. Однак не виключено, що вони виникли завдяки міжплеменним суттякам в межах однієї етнокультурної спільності. В будь-якому випадку значна насиченість городищ в межах XI-III ст.ст. до н.е. ставить перед нами завдання провести хронологічне розмежування. Відповідь на поставлені нами питання повинні дати майбутні дослідження.

Недостатньо вивчені фортифікаційні споруди у Верхньому Потиссі, які відносяться до періоду латен (III-I ст.ст. до н.е.). В кінці XIX ст. опідум Галлів-Ловачка поблизу м.Мукачева відкрив і частково дослідив Т.Легоцький /13/. В кінці XIX ст. і XX ст. н.е. пам'ятка інтенсивно руйнувалась терасами виноградників та дачним будівництвом. Обслідування місцевості, які були проведені Я.Янковичем, братами Залдукало, П.П.Совою, В.І.Бідзілем, практично не дали результатів. Лише в 1986 р. археологічною експедицією Ужгородського державного університету було виявлено невеличку ділянку непошкодженого культурного шару /14/.

Найбільш широко матеріал Галлів-Ловачка освітлений та інтерпретований в роботах В.І.Бідзілі /15/. В кінці XIX ст. Т.Легоцьким на Галлів-Ловачці розкопано 24 житла і ряд об'єктів виробничого призначення.

Зібрана колекція матеріалу становила біля ніж 1000 предметів, які складаються із знарядь праці та побутових предметів, виготовлених з заліза, бронзи, скла. Тут знайдені монети, які набувались на місці /16/. Населення городища - змішана кельто-фракійське. Це підтверджують і матеріали нових розкопок 1989-1990 рр. Серед них домашнє начиння, яке має архаїчні риси галльської та куштановицької культур (VI-IV ст.ст. до н.е.), горщиками банноподібної форми та чорволосяні миски з загнутими вс-

редину візнями.

Нові матеріали, разом з попередніми знахідками, дозволяють констатувати, що опідум припинив своє існування в середині I ст. до н.е., коли почалась експансія гето-данійського населення у Верхньотисський регіон. На головних комунікаційних шляхах зводяться городища. Деякі з них стали центрами економічного і політичного життя племен чи племінних союзів. До таких на рубежі н.е. у Верхньому Потиссі відносяться чотири городища: Земплін (ЧССР), Мала Коданя, Солотвино-Четата (УРСР) та Овченті-Четедява (Румунія). Історія дослідження городищ, аналіз речового інвентаря, планировки та фортифікації, господарсько-економічні діяльності населення та питання хронології достатньо висвітлені у роботі В.Г.Котигорсько /17/. Найбільш вивченим є Малокопанське городище. Проведені тут дослідження характеризують городище як потужний військово-політичний і економічний центр Верхнього Потисся. Однак і на цій пам'ятці складна фортифікаційна система не достатньо вивчена.

Таким чином, фракійські городища Верхнього Потисся роблять певну еволюцію - від сховищ з природною фортифікацією, до штучних укріплень, які і далі трансформуються у великі економічні, політичні та культурні центри. Роль цих центрів у соціально-економічному розвитку давніх суспільств це вимагає осмислення.

Література

1. Балагурі Е.А., Пеняк С.І. Закарпаття - земля слов'янська. - Ужгород: Карпати, 1978. - С.91.
2. Златковская Т.Д., Полявой Л.Л. Городища Прутско-Днестровского междуречья IV-II вв. до н.е. и вопросы политической истории гетов//Древние фракийцы в Северном Причерноморье. - Москва: Наука, 1969. - С.35; Раппопорт П.А. Военное водчество владно-русских земель X-XIV вв. - Ленинград: Наука, 1967. - С.12.

3. Тимошук Б.А. Археологические признаки восточно-славянских городищ-убежищ//КСИА. - Вып. 195. - Москва, 1989. - С. 15-20.
4. Раппопорт П.А. Указ. соч. - С.12.
5. Vondř S. K problematice fortifikací v archeologii//AR. - Praha, 1983. Вып. XXXV, № 3. - С. 286.
6. Lehosky T. A'ntatas a Munkacsí Kisebnyen. - Archeologiai, 1895.
7. Jančovič J. Podkarpatska Rus v prehistorii.-Mukacevo, 1931.
8. Zatlukal J. sa Zatlukal E. Adatok Podkarpatszka Rusz prehistoriazabol. - Mukacevo: 1937. - С. 159-165.
9. Бернякович К.В. Древнеславянские памятники Закарпатской области//СА. - V-2. - Bratislava, 1957. - С. 437, 440.
10. Смирнова Г.И. Гальштатские городища в Закарпатье//ЗА. - XIV-2. - Bratislava, 1966.
11. Смирнова Г.И. Поселение Магала - памятник древнеиракийской культуры Прикарпатья (вторая половина III - середина VII в. до н.э.)//ИА. - Москва, 1969. - № 150. - С.30.
12. Балагурі В.А. Шелестівське городище - пам'ятка населення ранньозалізної доби Закарпаття//Дослідження стародавньої історії Закарпаття. - Ужгород, 1972. - С.62-65.
13. Попович И.И. Население Закарпатья в эпоху раннего железа//Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья. - Киев, 1990. - С.133.
14. Дзембас А.В. Новые материалы о кельтском оппидуме Галлия-Ловачна близ г.Мукачеве//Сборник работ молодых ученых УжГУ, в печати.
15. Бідзіля В.І. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. - Київ: Наукова думка, 1971; Бідзіля В.И., Вознесенская Г.А., Надонако Д.П., Паньков С.В. История черной металлургии и металлообработки на территории СССР (III в. до н.э. - II в.н.э.).-Киев, 1983; Балагурі В.А., Бідзіля В.І., Пеняк С.І. Давні металургія Українських Карпат. - Ужгород, 1976.
16. Бідзіля В.І. Історія культури... - С. 140.
17. Котигорошко В.Г. Городища рубежа н.э. в Верхнем Потисье//ХХVII-1, 1989. - С.21-67.